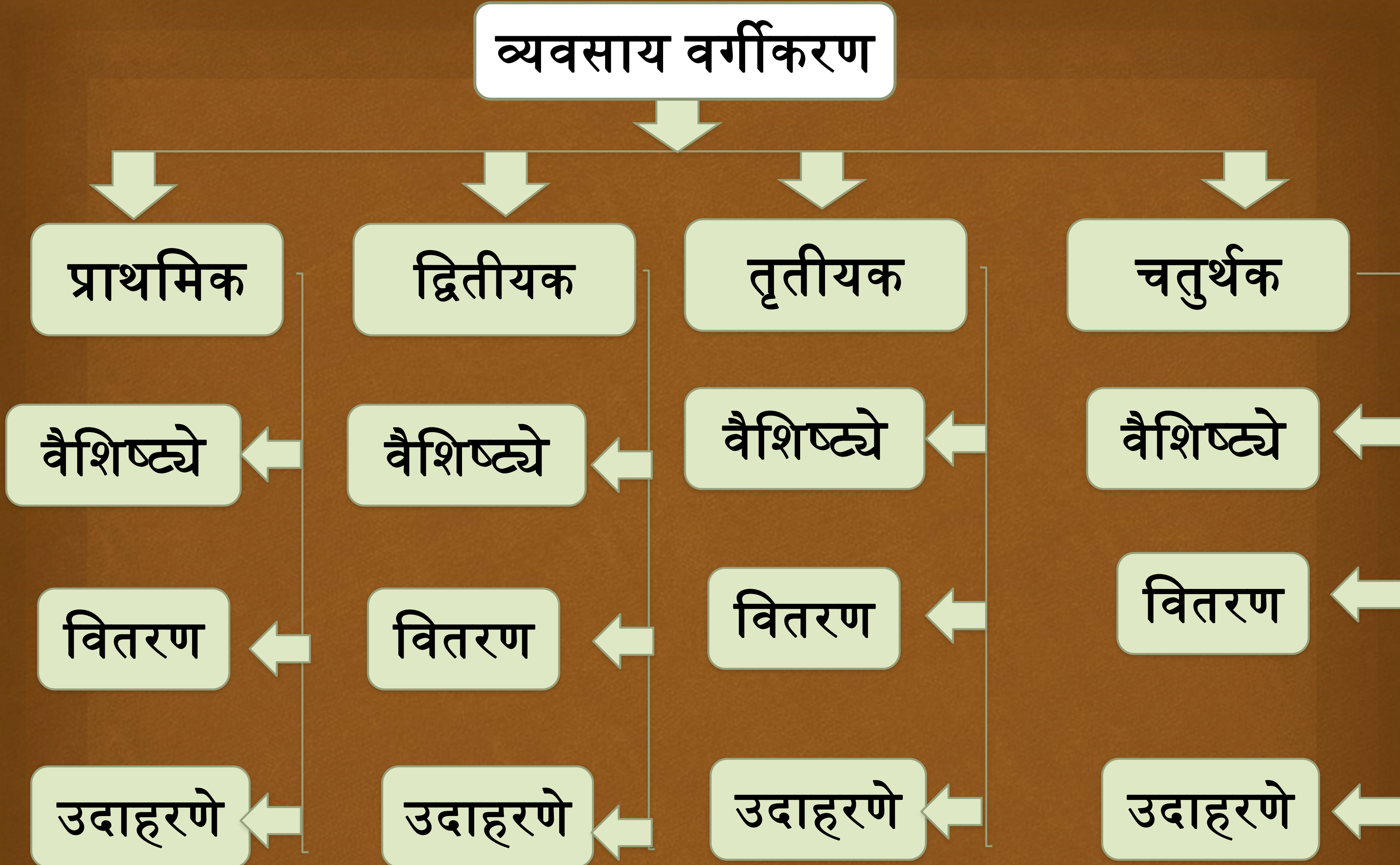
व्यवसाय वर्गीकरण
प्राथमिक
द्वितीयक
तृतीयक
चतुर्थक
वैशिष्ट्ये
वितरण
उदाहरणे
वैशिष्ट्ये
वितरण
उदाहरणे
वैशिष्ट्ये
वितरण
उदाहरणे
वैशिष्ट्ये
वितरण
उदाहरणे

प्र. ३रे व्यवसाय (भाग १)

T3

शेतकरी

चांभार

डॉक्टर

वरील चित्रांतील व्यक्ती काय करतात?

T3_L1

- अशी कामे करण्याची त्यांना आणि एकूणच मानवाला गरज का आहे? तुमची उत्तरे अनेक असतील पण........
- “प्रत्येकाला आपापल्या उपजीविकेसाठी काम करावे लागते.”
- मित्रांनो, हे काम एकदाच करावे लागते की सातत्याने करावे लागते?
- मुलांनो, मानवाला आपापल्या मुलभूत गरजा भागविण्यासाठी काम करावे लागते त्याला काय म्हणतात?
- मग आज आपण मानवाच्या विविध व्यवसायांबाबत माहिती घेणार आहोत.

मानवाच्या मूलभूत गरजा

T3_L1_A1

१)अन्न

२)वस्त्र

३)निवारा

व्यवसायांची निर्मिती कशी झाली?

T3_L1_A2

अन्न

कंदमुळे फळे,गोळा करणे

प्राणी,पक्षी, मासे इत्यादींची शिकार

उपजीविकेसाठी काही प्राणी आणि वनस्पतींची जाणीवपूर्वक जोपासना

शेती,,आणि त्याच्या अनुषंगाने, व्यापार व इतर व्यवसायांची निर्मिती

व्यवसायांच्या निर्मितीची कारणे

T3_L1_A3

व्यवसाय म्हणजे काय?

T3_L2_A1

"मूलभूत व सतत वाढणाऱ्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी मानव जी क्रिया सातत्याने करतो त्याला व्यवसाय म्हणतात."

T3_L2_A2

व्यवसायाबद्दल विशेष

सतत नव्या गरजांचा उदय

गरजा पूर्ण करण्यासाठी विविध नैसर्गिक संसाधनांचा वापर

संसाधनांच्या वापरासाठी विविध क्रिया कराव्या लागतात.

विविध क्रियांमधून उपजीविकेसाठी आवश्यक संपत्ती,उत्पादन,वापर

मानवाच्या कृतीतून व्यवसायांची निर्मिती

व्यवसायांचे वर्गीकरण

T3_L3

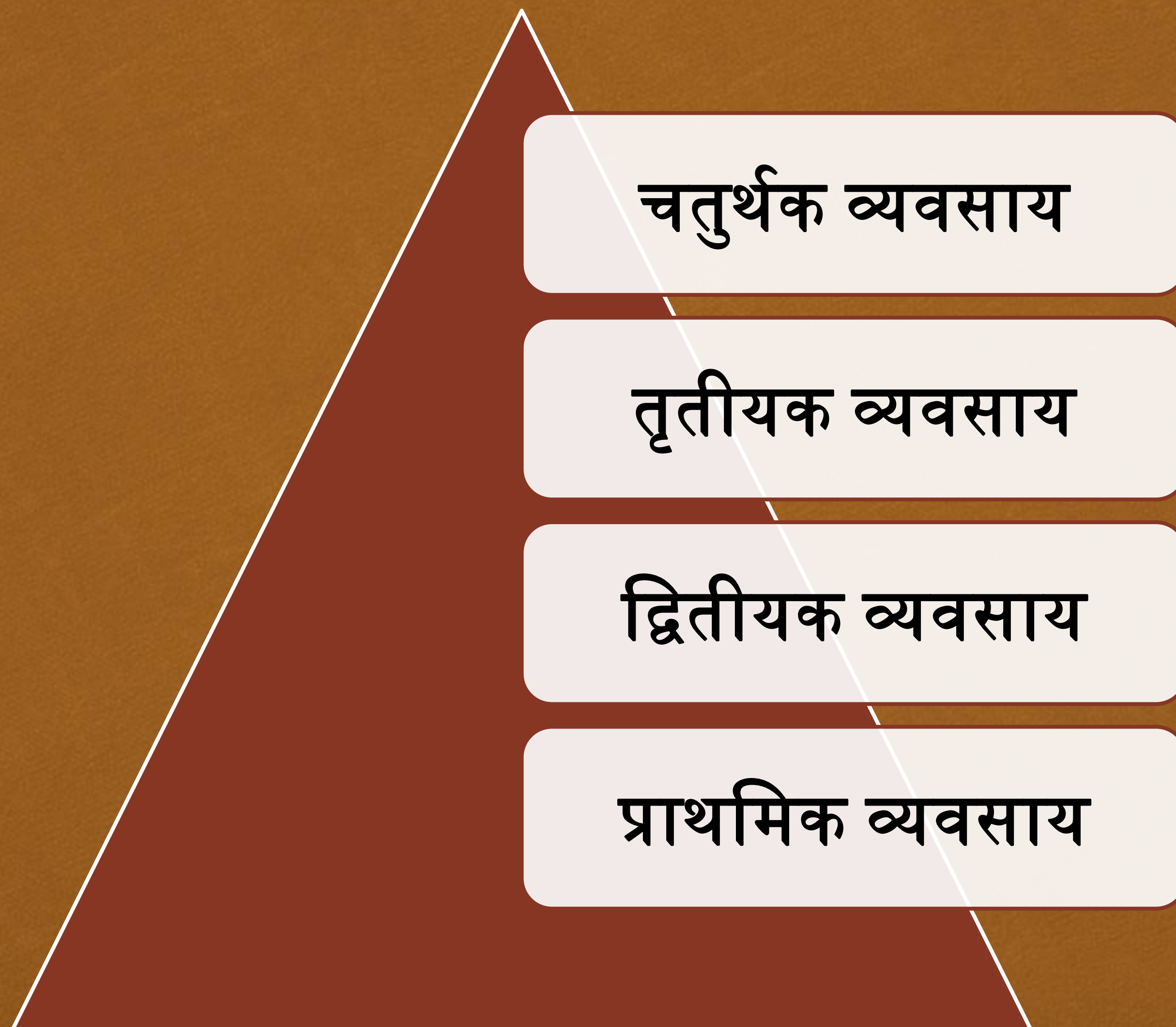

T3_L3

व्यवसायांचे वर्गीकरण

प्राथमिक

- वन पदार्थ संकलन
- मासेमारी
- पशुपालन
- लाकूडतोड
- शेती
- खाणकाम

द्वितीयक

- कुटिरोद्योग
- लघुउद्योग
- मोठे उद्योग

तृतीयक

- वाहतूक
- संदेशवहन
- व्यापार
- सेवा

चतुर्थक

- बौद्धिक क्षमतेवर आधारलेल्या सेवा

प्राथमिक व्यवसायाची वैशिष्ट्ये

T3_L3_A1

- “ज्या व्यवसायात नैसर्गिक साधनसंपत्ती आहे त्या स्वरुपात वापरली जाते त्या व्यवसायांना प्राथमिक व्यवसाय म्हणतात.”
- निसर्गातून मानवास उपयुक्त पदार्थ मिळतात.
- काही पदार्थ आहे त्या स्वरुपात मानवाची गरज भागवतात.उदा. फळे,फुले,भाजीपाला इत्यादी.

वितरणावर परिणाम करणारे घटक

T3_L3_A1_F

प्राथमिक व्यवसायांचे वितरण

T3_L3_A1_F3

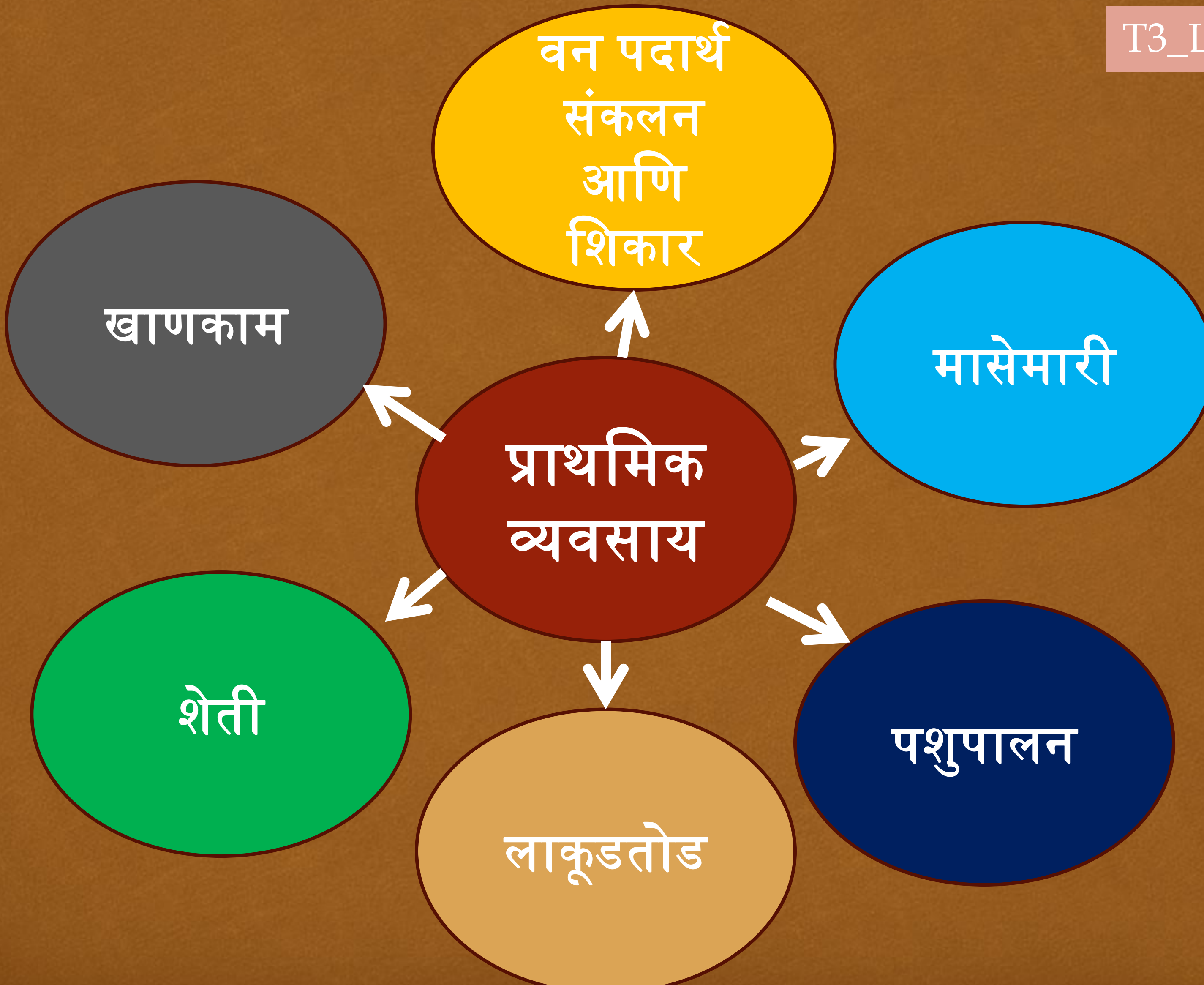

वन पदार्थांचे संकलन व शिकार

T3_L3_A1_F4

- महाराष्ट्रातील सह्याद्री पर्वतीय जंगलात वारली,कातकरी,व कोकणा या आदिवासी जमाती.
- सातपुडा पर्वतीय प्रदेशात भिल्ल व कोरकू या प्रमुख आदिवासी जमाती.
- पूर्व भागातील जंगलात गोंड व हळबा या प्रमुख आदिवासी जमाती
- उपजीविकेसाठी या जमाती जंगलातील फळे,कंदमुळे,मध,औषधी वनस्पती,डिंक,मोहाची फुले,पाने,लाख,लाकूड,तेंदूपाने,ताडाची फळे,गवत इत्यादी पदार्थ गोळा करतात.
- काही जमाती शिकारही करतात.परंतु शिकारीस कायद्याने बंदी असल्याने व्यवसाय म्हणून शिकार केली जात नाही.

मासेमारी

T3_L3_A1_F5

शेती व्यवसायास मर्यादा असल्याने पूरक अन्न पुरवठा

महाराष्ट्राचा दंतूर समुद्रकिनारा

मासेमारीस अनुकूल परिस्थिती

सहकारी संस्था आणि सरकारचे सहाय्य

विस्तृत समुद्रबुड जमीन

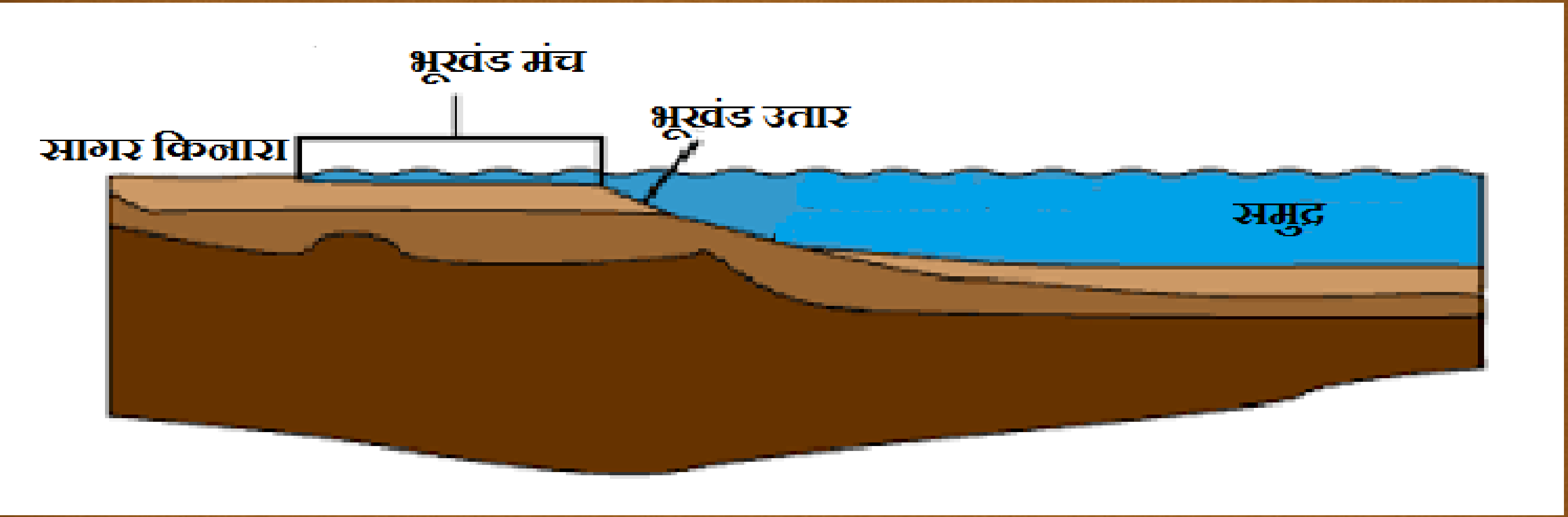

- महाराष्ट्राचा समुद्र किनारा दंतुर (नागमोडी वळणाचा) असल्यामुळे तिथे नैसर्गिक बंदरे आहेत.
- महाराष्ट्राला मोठा भूखंड मंचाचा भाग लाभलेला आहे. भूखंड मंच म्हणजे अतिशय उथळ समुद्रबुड जमिनीचा भाग आहे. जेथे सूर्यप्रकाश सहजपणे समुद्र्बुड जमिनीपर्यंत पोहोचतो.त्यामुळे तिथे माश्यांची पैदास होण्यास उपयुक्त असलेली प्लवंग वनस्पती मोठ्या प्रमाणात तयार होते.त्यामुळे माशांची पैदास होण्यास मदत होते.

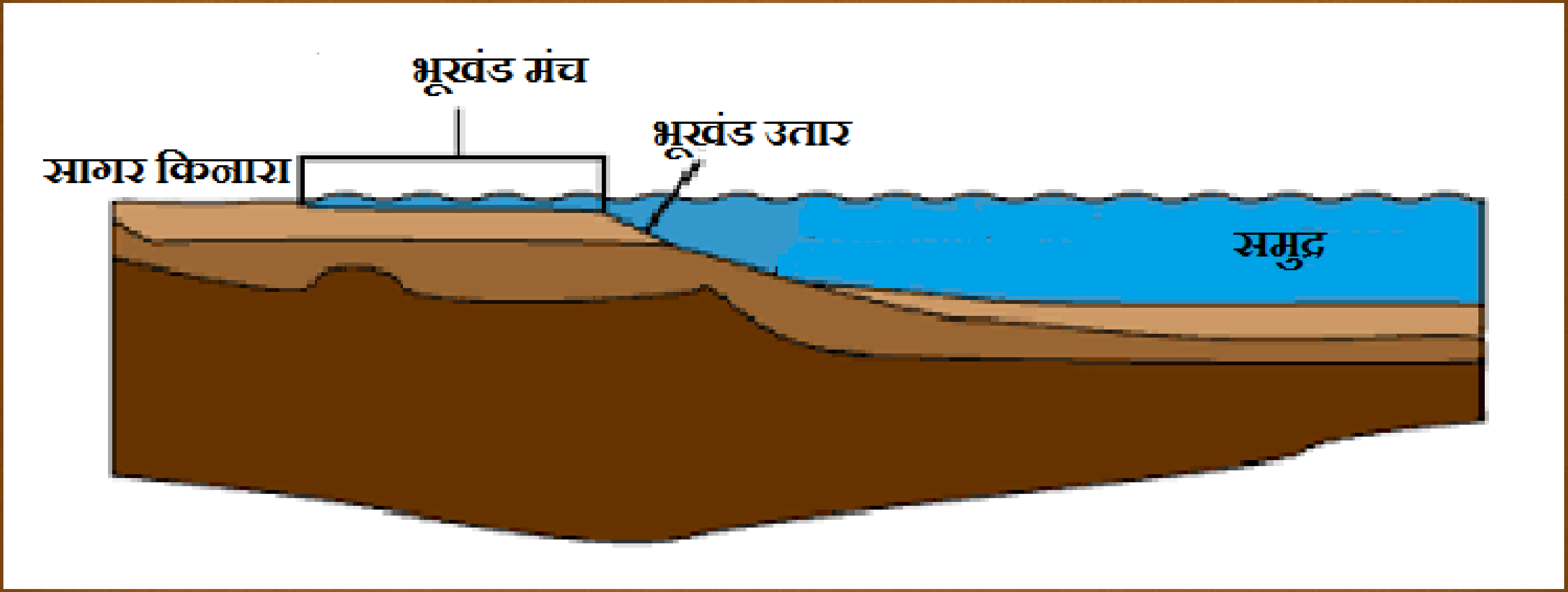

समुद्रबुड जमीन → भरपूर सूर्यप्रकाश → प्लवंग → माश्यांची पैदास → मासेमारी अधिक

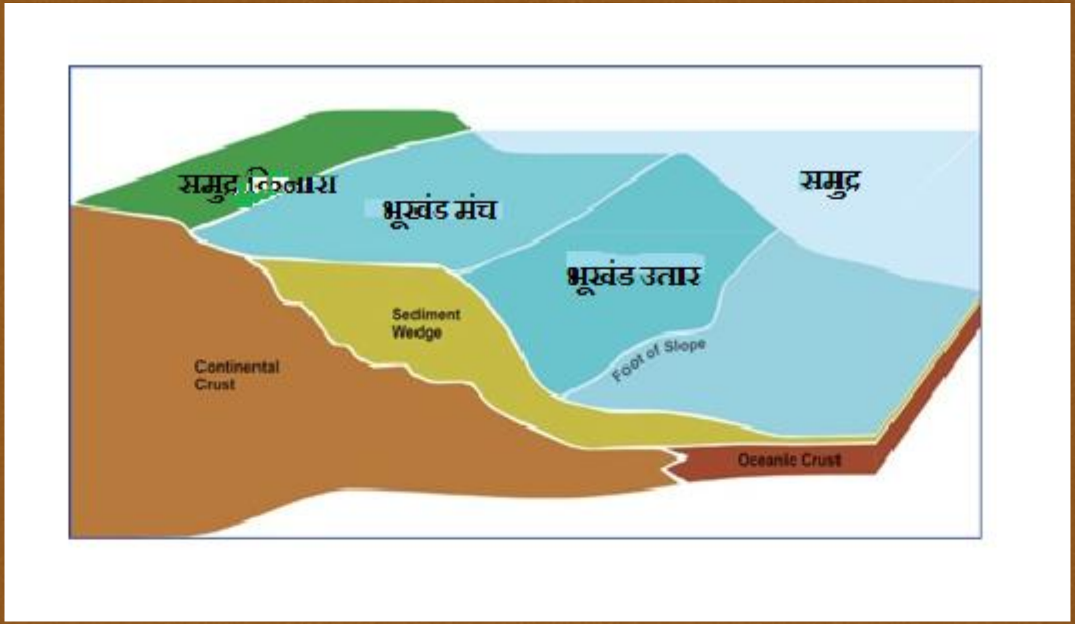
समुद्र किनारा
भूखंड मंच
समुद्र
भूखंड उतार
Sediment Wedge
Continental Crust
Foot of Slope
Oceanic Crust

मासेमारी व्यवसायाची वैशिष्ट्ये

T3_L3

- महाराष्ट्राच्या किनाऱ्यालगत खाऱ्या पाण्यातील आणि राज्यांतर्गत भागात गोड्या पाण्यातील मासेमारी व्यवसाय
- महाराष्ट्राला ७२० किमी लांबीचा सागरी किनारा लाभला आहे.
- राज्याचा हा किनारा कोकण किनारा म्हणून ओळखला जातो.
- सागरी मासेमारी हा कोकण किनाऱ्यावरील लोकांचा प्रमुख व्यवसाय आहे.कारण पर्वतीय उंचसखलपणामुळे शेतीवर मर्यादा आहेत.

पशुपालन

T3_L3_A1_F7

“उपजीविकेसाठी प्राण्यांची व पक्ष्यांची जाणीवपूर्वक जोपासना करणे म्हणजेच पशुपालन होय.”

- पशुपालन व शेती व्यवसाय परस्पर पूरक
- राज्यात सर्वत्र हा व्यवसाय केला जातो.
- या व्यवसायातून दुध व मांस हे प्राणिज पदार्थ व वस्तुनिर्मितीसाठी कातडी,हाडे,व लोकर उपलब्ध होते.
- या व्यवसायात बैल,गायी,म्हशी,रेडे,शेळया,मेंढ्या,डुकरे,गाढव इत्यादी प्राणी पाळले जातात.
- दुधासाठी महाराष्ट्रात संकरित जर्सी,होस्टेनफ्रिजियन व फुले त्रिवेणी जातीच्या गायी पाळल्या जातात.
- संकरित म्हशी,शेळया,मेंढ्या इत्यादींची संख्या वाढत आहे.
- संकरित जनावरे देशी जनावरांपेक्षा जास्त दूध देतात.अशा पशुपालानासाठी सरकारी अनुदानही उपलब्ध आहे.
- अंडी व मांस मिळविण्यासाठी कोंबड्या,बदक आणि एमू पक्षी जोपासतात.

गायींच्या विविध जाती

फुले त्रिवेणी गाय

हॉस्टन फ्रिजियन गाय

जर्सी

लाकूडतोड

T3_L3_A1_F8

राज्यातील जंगलात उपयुक्त वृक्ष

अमर्याद वृक्ष तोडीमुळे जंगले संपुष्टात

जंगलातील पूर्ण वाढ झालेल्या वृक्षाची अधिकृत तोड शक्य

फर्निचर,घरबांधणी, कागद निर्मिती व इंधन म्हणून लाकडाचा उपयोग

वृक्षतोडीला बंदी आहे.

शेतकरी शेती अवजारे तयार करण्यासाठी लाकूडतोड करतात.

त्यामुळे अल्प प्रमाणात लाकूडतोड व्यवसाय केला जातो.

शेती

T3_L3_A1_F9

- शेती हा महाराष्ट्राचा महत्वाचा व्यवसाय
- शेती उत्पादनात भौगोलिक घटकांचा सहभाग
- सर्व जिल्ह्यांमध्ये शेती केली जाते.
- ग्रामीण भागातील ८०%ते ९०% लोक शेतीवर अवलंबून
- शेतीत तृणधान्य,कडधान्य,तेलबिया व नगदी पिके घेतली जातात.
- पीक लागवड व ओलिताखालील क्षेत्र वाढत आहे.
- ऊसाचे दर हेक्टरी उत्पादन इतर राज्यांच्या तुलनेत जास्त
- महाराष्ट्रात सुमारे ३५% शेतीक्षेत्र पर्जन्यछायेच्या प्रदेशात
- पर्वतीय प्रदेशात(सह्याद्री व सातपुडा),कमी पर्जन्य,अवर्षणप्रवण क्षेत्र,भूजलाचा तुटवडा त्यामुळे जमिनीची उत्पादकता कमी
- हरितक्रांतीमुळे शेतीतील पिकांचा आकृतिबंध बदलला.

शेतीतील हरित क्रांतीचे परिणाम

T3_L3_A1_F

खाणकाम

T3_L3_A

- “भूस्तरातील खनिजे उत्खनन करून बाहेर काढण्याच्या क्रियेला खाणकाम म्हणतात.”
- महाराष्ट्रात खनिजांचे वितरण विषम आहे.
- राज्यात विविध प्रकारच्या खनिजांचा खाणकाम व्यवसाय केला जातो.
- जांभा व बेसॉल्ट खडकांच्या खाणी देखील वेगवेगळया भागात आढळतात.
- राज्याच्या पूर्व भागात आणि दक्षिण भागात खाणकाम केले जाते.
- खाणकाम व्यवसायाचा स्थानिक लोकांना अधिक फायदा होतो.

महाराष्ट्रात सापडणारी खनिजे

T3_L3_A1_F12

खनिजे

- मॅंगेनीज
- लोहखनिज
- बॉक्साईट
- चुनखडक
- क्रोमाइट
- डोलोमाईट
- सिलिका
- कोळसा
- जांभा खडक

महाराष्ट्रातील खाणकाम व्यवसायातील जिल्हे

T3_L3_A1_F13

पूर्व भाग

- नागपूर
- गोंदिया
- भंडारा
- चंद्रपूर
- गड चिरोली
- यवतमाळ

दक्षिण भाग

- सिंधुदुर्ग
- रत्नागिरी
- कोल्हापूर
- रायगड

खाणकाम व्यवसायातील जिल्हे

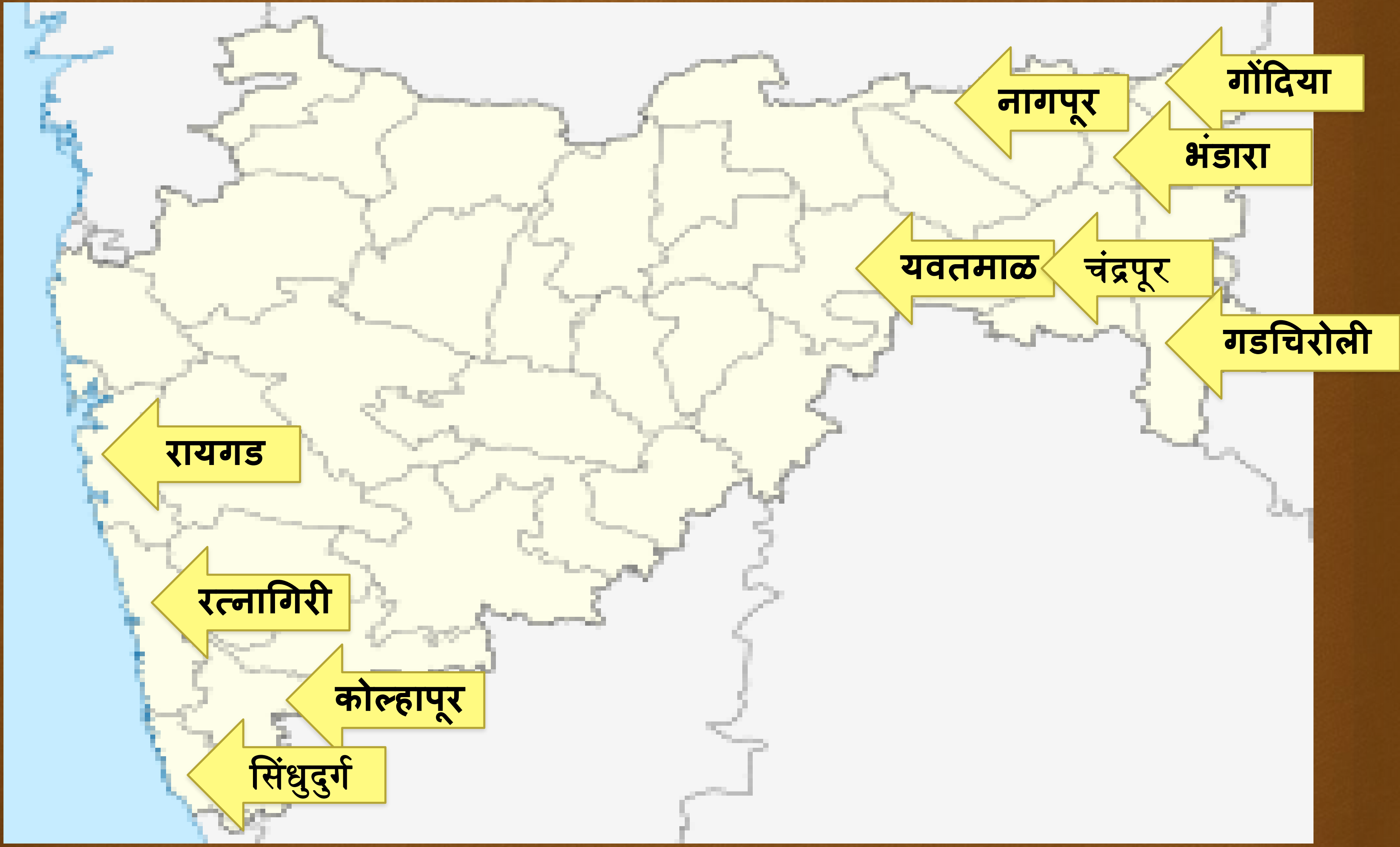

उपक्रम

माझा आगळावेगळा संग्रह

T3_L4

- विद्यार्थी मित्रमैत्रिणींनो मग कळला ना व्यवसाय या पाठाचा हा भाग....पुढील भागात आपण द्वितीयक,तृतीयक आणि चतुर्थक व्यवसायांची माहिती घेऊया.मग तुम्ही या पाठावर विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे तुमच्या भूगोल विषयाच्या संग्रहात तयार करून ठेवा.कारण या संगहाचा उपयोग तुम्हाला पुढील आयुष्यात खूप होणार आहे. मग तयार आहात ना..........
- तुम्हाला माहित असलेल्या गवळी काकांची(दुध घालणारे) मुलाखत घ्या.मुलाखत घेताना आवश्यक मुद्दे तुम्हाला देत आहे.१)व्यवसाय किती वर्षे करीत आहेत,२)किती गायी,म्हशी,वगैरे आहेत,३)किती लिटर दुध विकतात ४) जनावरांचे खाद्य कोठून मिळवतात ५)काय अडचणी येतात ६)भविष्यातील योजना
- मानवी व्यवसायांची निर्मिती कशी झाली याचा रंजक इतिहास तुम्ही मराठी विश्वकोश यामध्ये वाचा. मज्जा येईल. त्याची website खाली दिलेली आहे.
- खाली दिलेल्या महाराष्ट्राच्या नकाशात खाणकाम करणारे जिल्हे दाखवा.

खालील नकाशामध्ये खाणकाम व्यवसायातील जिल्हे सांकेतिक चिन्हे आणि खुणांच्या सहाय्याने दाखवा.

T3_L4_A1

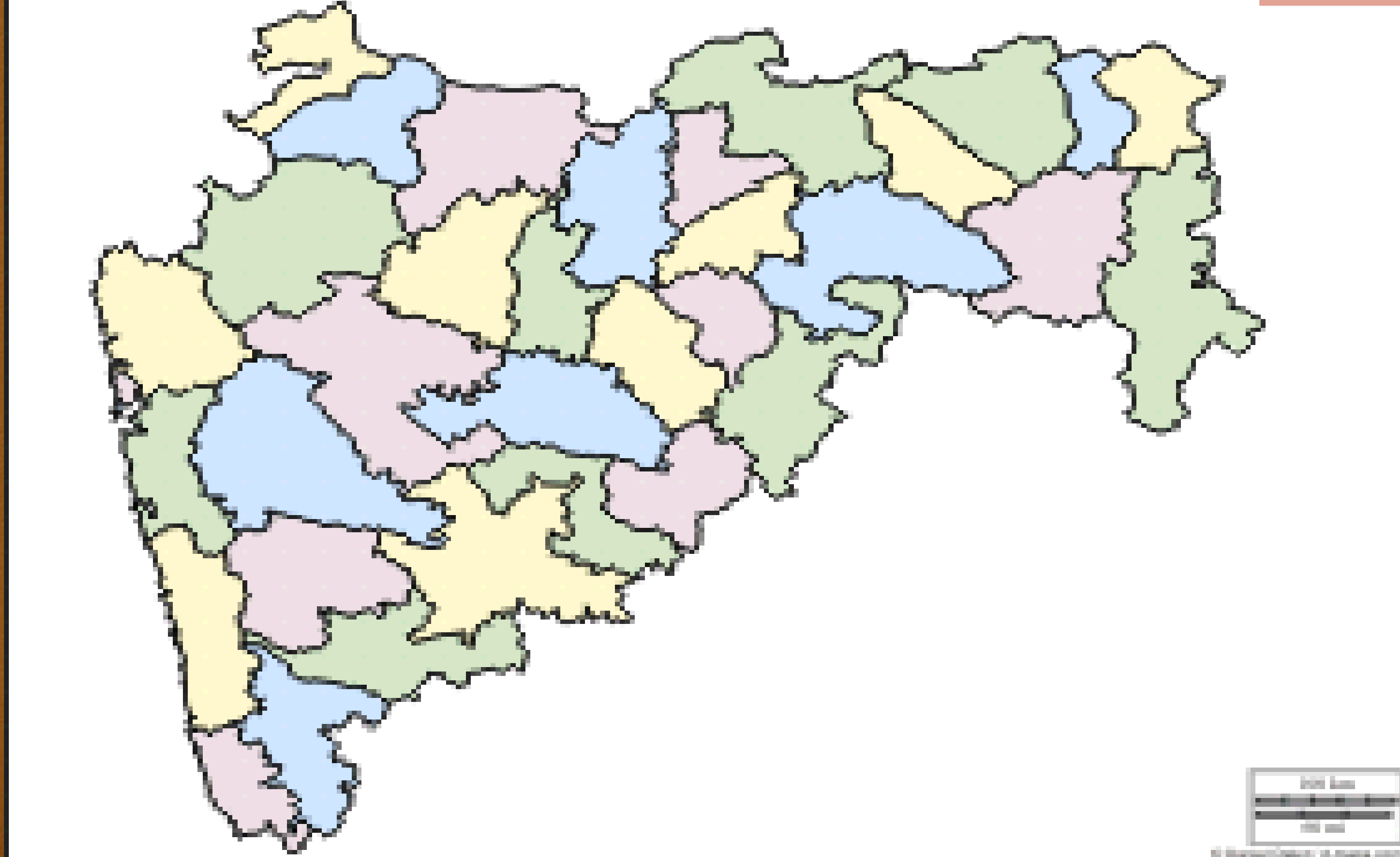

मूल्यमापन

जोड्या लावा.

स्तंभ 'अ'	स्तंभ 'ब'
१)शेती	अ) नैसर्गिक संसाधनांवर अवलंबून
२)खाणकाम	ब) महाराष्ट्रातील प्रमुख व्यवसाय
३)मासेमारी	क) मँगेनीज
४)आदिवासी जमात	ड) दाभोळ
५)प्राथमिक व्यवसाय	इ) कोरकू

उत्तरे १-ब,२-क,३-ड,४-इ,५-अ